

**Рабочая программа курса внеурочной деятельности
«Смысловое чтение на чеченском языке»
(1–4 классы)**

Направление внеурочной деятельности:

*Занятия, связанные с реализацией особых интеллектуальных и
социокультурных потребностей обучающихся*

Рабочая программа курса «Текстан исбаъхалла».

Урокел арахъарчу г'уллакхаллин программа «Текстан исбаъхалла»

Урокел арахъарчу г'уллакхаллин программа «Текстан исбаъхалла» (кхидла – Программа) лерина йу йуъхъанцарчу школин 1-4 классийн дешархошна. И урокел арахъарчу хенахь д'ахьош а, дешаран коърта процесс т'ейузуш а йу.

Программин чулацам буъззина бог'уш бу Федеральни пачхъалкхан дешаран йуъхъанцарчу йукъарчу дешаран стандартаца (ЙИД ФПДС, 2021) а, йуъхъанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни дешаран программица (ЙИД ФДП) а. И бахъана долуш, курсан чулацам актуальни а, системни а, кхузаманан дешаран лалашонашна а, декхаршна а жоп луш а бу.

Курсан коърта лалашо – кегийчу дешархошна кхета а кхеташ йешарца хуьлуш йолу халонаш д'айаха г'ю дар а, кхузаманан дешархойн коърта компетенци санна, церан йешаран говзалла кхиор а. Къаьсттана тидам йешаран техникина (нийса йешар, чехкалла, къастош йешар) т'ебахийтина ца лаш, бер йешначух кхета а, текстехь коърта ойла билгалйан а, бахъанин-т'аьхъалонан з'енаш билгалйаха а, текстерчу хаамех дешарехь а, х'орадийнан дахарехь а пайдаэца ламорна а т'ебахийтина.

Программехула болх 1-чу классера 4-чу классе кхаччалц д'ахьо, цо дешархошна г'ю до:

- довзаран а, кхиаран а г'ирс санна йешар дезадала;
- йешаран техника тойан а, йоьшучу киншкийн гуо шорбан а;
- йешначу текстан маъинин анализ йан;
- йешаран говзаллех дешаран а, дахаран а декхарш листарехь пайдаэца;
- дешан ларам бан а, г'иллакхе бистхила а.

Курс комплексно х'оттийна йу. Пайдаэчна занятийн тайп-тайпанчу кепех а, некъех а – ламасталлин хезаш йешаран а, тексташ къасторна а т'ера, ловзаран, кхоллараллин, талламан а т'едахкаршна т'екхаччалц.

Программин чулацам х'оттийна дешаран стандарташ тидаме эчна ца лаш, иштта йешаран декъехь а, мотт ламорехь а йолу пачхъалкхан стратегеш тидаме а оьцуш. Программи йукъайехкина кхузара идеяш:

– РФ берийн а, кхиазхойн а йешарна г'ю даран программин концепци (т'ечл. РФ-н Правительствон 03.06.2017 № П155-р омранца), цу т'ехь билгалйина, йешаран культура кхиоран а, литературе берийн синклам кхолларан а коърта аг'лонаш;

– РФ-хь ненан мотт а, литература а хъехаран концепци (т'ечл. 01.10.2019), цо билгалдоккху къоман шатайпаналла, культурин кхетам а, ийманехь кхетош-кхиоран а г'ирс санна, ненан мотт мехала йолуш хилар;

– Нохчийн мотт а, литература а хъехаран концепци (т'еэчна ПКХь «Нохчийн меттан институт» Илманан кхеташонехь 12.05.2022, протокол № 3), цо коърта тидам т'ебохуьйту ненан мотт а, нохчийн къоман литературни т'аьхъало а лалашйарна а, кхиорна а, г'арайаккхарна а.

Йеша хаар – функционални говзаллин бух болу дела, программа х'оттош, тхо уггаре а хъалха т'етевжина ЙИД ФПДС (2021) лехамашна. Цу стандарто билгалдо дешаран процесс, дешархошна шайн хаарех урокашкахь пайдаэчна ца лаш, х'орадийнан дахарехь а пайдаэца хуур долчу кепара д'ах'оттийна хила йезаш хилар.

«Текстан исбаъхалла» программа уггаре а хъалха т'ехъажийна йу кегийчу дешархойн йешаран говзалла а кхиорна, х'унда аьлча, билггал уьш функционални говзаллина бухехь йолу дела. Курсо йешаран техника шарйар йукъалаьчна ца лаш (берашна нийса, шера, къастош йеша ламийта), йешначух кхетаран, коъртаниг схъакъастон хааран, факташ вовшашца йуста хааран, жамлаш даран, текстера хаарш билггал долу дешаран а, дахаран а декхарш луьстуш пайдаэца хааран говзалла шарйар а йукъалоцу.

Программехь боккха тидам тӀебохуйту универсальни дешаран гӀуллакхашна: довзаран (текстаца болх бан, хаамаш хийца, бахьанин-тӀаьхьалонан зӀенаш лаха хаар), коммуникативни йешначух лаьцна диалог дӀайахьа, шена хетачунна бух бало хаар), регулятивни (Ӏалашонаш хӀиттор, тергам бар а, жамӀийн мах хадор а). Цу хаарша йешар ша Ӏалашо а ца хуьлуьйтуш, Ӏаморан, ойлайар а, личность а кхиоран гӀирс хуьлуьйту.

Программо кегийчу дешархойн йешаре синкӀам кхийна ца Ӏаш, амма кхечу предметашкахула а кхиаме деша таро луш йолу амалш кхиййо, жигаралла гайта а, кхидӀа йешарна а кийча хила а некъ босту. Къаьсттана гуш хуьлу хаамаш тӀелаца, листа, критически маьӀна дан хааран говзалла кхиар – иза кхузаманан дешаран уггаре а мехалчех говзалла йу.

Къаьсттана акцент йина хаамашца болх баран коьрта говзалла кхолларна, хӀунда аьлча, и говзалла ца хилча, дешаран материал кхачам боллуш тӀеобцийла а, функциональни грамотность кхуьйла а дац. Цу хааршна йукъахь йу:

Хаамаш лахаран говзалла. Дешархой Ӏема текстехь, таблицехь, схемехь йа кхечу хьостанехь оьшу хаамаш лаха.

Хаамаш бакъхиларан мах хадор. Программин гурашкахь дешархой Ӏема йешначуьнга критически хьежам хила: тайп-тайпана хьостанаш вовшашца дуста, хьехархочо йукъабохкучу хаамаш талларан некъех пайдаэца, тӀетоьхна хаттарш дала. Жим-жимма бераш дуьйлало шаьш схьаоьцучу хаамийн дикаллин а, бакъхиларан а шаьш мах хадо.

Анализ а, контент кхоллар а. Боккха тидам тӀебохуйту берашна текстаца а, мультимедийни материалаца болх бан а Ӏаморна. Дешархоша текстан структура а, чулацам а толлу: коьрта а, коьртаза а дерг къасто Ӏема, материал цхьаьнатоха а, керлачу кепехь и схьайийца а Ӏема.

Хаамийн визуализаци. Программин коьртачех цхьа агӀо – бераш материал схьагайта Ӏамор. Дешархой Ӏема таблицаш, диаграммаш, схемаш шаьш хӀитто. Цо гӀо до материалан дакъошна йуккъерчу зӀенех дика кхета, материална систематизаци йан а, Ӏамийнарг атта дагахь латто а.

И йерриге а говзаллаш кхиоро таро ло дешархочун йуьхьанцарчу школахь хилла ца Ӏаш, дешаран тӀебогӀучу муьрашкахь а кхиам хилийта. Дешархочунна Ӏема хаамашца нийса болх бан, цуьнан критически маьӀна дан а, тайп-тайпанчу хьелашкахь – дешаран декхаршна тӀера дахаран хьелашна тӀекхаччалц – цунах пайдаэца а. Цу кеппара, программо гӀо до берашна шайна академически хаарш тодина ца Ӏаш, кхузамана йукъараллехь оьшу йолу универсальни корматаллаш кхолла а.

Курсан коьрта Ӏалашонаш:

- Йешарехь хало дӀайаккхар.
- Йешаран техника шарйар а, йешаран бухан (коьрта) говзалла кхоллар а.
- Догдаийтар лакхадаккха а, йешаре чӀагӀбелла синкӀам кхион а.
- Йешаран жигараллина а, довзаран синкӀомана а гӀо дан.
- Тайп-тайпанчу хьостанашкарчу хаамашца эвсараллица болх баран кепаш карайерзорна а.
- Текстаца болх бечу хенахь шайна тӀехь тидам баран а, шаьш шайн мах хадоран а корматаллаш кхиор.

Программин концептуальни баххаш

Программин гурашкахь тидаме эцна йеша Ӏаморан процессан йерриге а коьрта компоненташ:

Текст бӀаьрсица тӀелацар (элпаш а, дешнаш а довза хаар);

Йаздинарг хезаш схьаалар (элпаш а, аьзнаш а вовшахтасар);

Йешначух кӀорггера кхетар (коьрта ойла къасто, шена зеделлачуьнца и йозар, текстан мехаллах кхета хаар);

Дешаран а, дахаран а декхарш листархьама текстера хаамаш схьаэца хаар.

Программа кечйечу хенахь кьаьсттана тидам тIебохуйтура хьалхарчу классийн дешархошца бечу балхана, хIунда аьлча, йеша Iамар – дешаран уггаре а хала а, жьопалле мур бу. Цу муьрехь коьрта декхар – йешаран йуьхьанцара говзалла кхиаме кхолларна хьелаш хилийтар ду.

1-чу классан хьалхарчу эхашарахь кхочушийеш йолчу Программин тодаран амал хилла ца Iаш, кхиоран амал а йу. Цуьнан гIоленех цхьаь– кегийчу дешархошна шайна хетарг доцца схьаала, аргументаш йало а, шаьш йешначуьнга йа ладоьгIначуьнга болу хьежам бовзийта а Iамор. Цул кIеззиг мехала доцу декхар – аудированин корматалла кхиор, аьлча а, текст лерсица тIелаца хаар а, шен дешнашца схьайийца хаар а кхиор. Цо эс чIагIдо, дозуш долу кьамел кхиадо, барта кьамелан корматалла шарйо – кхидIа долчу кхиамечу дешарна бух кхоллало цу корматаллех.

Курсо чулоцу белхан масех агIо, царах хIора агIо а тIехьажийна йу билггал долу хаарш кхиорна:

«Дешарна, дахарна а йешар». Цо берашна гIо до текстах дешаран а, практически а декхарш листарехь пайдаэца, хаамийн анализан а, маьIна даккхаран а корматаллаш кхийайо, ткьа иштта гIо до йешначух хIорадийнан дахарехь пайдаэца.

«Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстрацеш а». ТIехьажийна йу деталашна тIе тидам бахийтар кхиорна: берашна Iема иллюстрацеш харжа а, йан а, текстан фрагменташ суьрташца цхьаьнайало а. Цул сов, модуло шайн кегий-киншкаш йарехула кхоллараллин жигаралла а меттахйоккху.

«Текстан анализ а, реконструкци а». ГIо до берашна текст леррана йеша, тIе ца тоьуш болу хаамаш каро а, хиламийн а, говзаран маьIнийн дакьойн а логически тIаьхьаьхалхалла меттахIотто.

«Цхьаьнатоха, анализ йе, вовшахтоха». Цу модуло берашна Iамадо текстан тайп-тайпанчу дакьошкара хаамаш гулбан а, уьш цхьана суьрте вовшахтаса а. Бераша говзаран коьрта ойла лоху, жамIаш а, цхьаьнатохар а до, йешначух кIорггера кхетархьама.

«Текст тойо». Кхузахь бераша шайна тIехь йусту редакторийн роль. Текстехь тода дезаш долчун тидам бан Iема уьш: предложени стенгахь хийца йеза, стенгахь мелла а нийса дош лаха деза. Ишттачу балхо текст мелла а кхеташ, маьIне, кьегана йо.

«Шаьш толлу». Берашна Iамадо шайн жьопийн анализ йан а, текстах шаьш нийса кхеттий хьовса а. Бераша шайна хетарг дусту масалан кепаци, гIалаташ лоху, уьш дIадоху. Иштта жим-жимма шайн кхоллало шайна тIехь тидам латтарон корматалла а, критически ойла йаран амал а.

1-ра класс: «Тексте ладугIу, йеша кечло» модуль йукьайалайо.

Цуьнан коьрта Iалашо – берийн текст лерсица тIелаца хаар, озана а, элпана а йуккьера зIе чIагIйан хаар кхиор, кхидIа йолчу хенахь кхеташ а, нийса а йеша хаарна бух кхоллар. Занятешкахь бераша тексташка ладугIу, уьш йийцаре йо, хаамашна анализ йарехь хьалхара гIулчаш йоху.

3–4 классаш: «Текстерчу хаамийн критически мах хадо Iема» блок йукьайалайо, цо кхуллу критически ойла йаран корматалла а, бакь хаамаш харц хаамех схьакьасто хаар а.

ТIетоьхна программo чулоцу йешаран коьрта компетенцеш кхоллар комплексни кхиоран модульш:

Занятеш дIайаьхаран кепаш

Занятеш интерактивни кепехь дIахьо: бераша тобанашкахь, шишша цхьаьна йа индивидуальнo болх бо. Иштта Iаморехь пайдаьцу библиотекин а, мультимедийни классан а таронех (компьютерех).

Дешаран планехъ курсан меттиг

«Тестан исбаъхъалла» курс йукъатохъна урокел арахъарчу гӀуллакхаллин программина, дешархошна Iаморехъ гӀо-накъосталлина лерина а йу. Занятеш кIиранах цкъа дIахьо. Курсан барам: 1-чу классана – 33 сахът, 2-4 классашна – 34 сахъташ, йешаран говзалла а, текстаца болх баран корматалла кхиорехула практически занятийн дерриге а 135 сахът.

УРОКЕЛ АРАХЪАРЧУ ГӀУЛЛАКХАЛЛИН КУРСАН ЧУЛАЦАМ

I-чу класс

Модуль "Тексте ладугIу, йеша кечло"

Чулацаман аудировани а, визуализаци а йар кхиор.

Суьртийн тIаьхъа-хъалхаллин гӀоьнца текстах кхетар.

Йешнарг а, ладоьгIнарг а йийцаре йар.

Хаттаршна жобпаш далар а, шаьш хаттарш хIиттор а.

Текстерчу диалогийн а, суьртийн а инсценировка йар.

Визуальни материалашна а, коьртачу дешнашнашна а тIе а тийжаш, текст йуха схъайийцар.

ЛадоьгIначу говзарийн буха тIехъ шайн дийцарш кхоллар.

БIаьран иэсана а, тидамна а лерина кхиран ловзарш.

Байташ а, дешнаш а дешарна ловзарш.

Иллюстрацешца а, цхъана дашах лаьтгачу а йозанашца а киншкаш йар.

Модуль "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

Киншкашна иллюстрацеш йар: Iаьржа-кIайн суьрташна предложенийн маьIница басарш хьокху, чекхйахаза иллюстрацеш чекхйоху.

Киншкаш йар. Бераш текст иллюстрацешца цхъаьнайало Iема: билггалчу кийсакашна суьрташ хоржу йа шаьш дохку.

Цхъаьна киншкаш йар. Бераша хIуманийн суьрташца дешнаш цхъаьнатуху, суьрташна йаздан деза йозанаш дагалоьцу, киншкийн агIонаш нийсачу роIехъ дIахIиттайо.

Хиламийн хан а, меттиг а билгалйар. Бераша текстан фрагменташ шаьш йинчу киншкин дакъошка дIанисйо – хиламаш маца а, стенгахъ а хилла билгалдо.

Ловзар «Художник стенгахъ гIалат ваьлла?». Бераша суьрташна а, текстана а йукъахъ цхъаьнацадар лоху.

Модуль "Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо"

Коьрта предложенеш лахар а, фрагменташ схъакъастор а. Бераша текстехъ уггаре а коьрта предложенеш лоху, уьш маьIнийн дакъошка йоькъу.

ТIечIагIдаран масалш лахар. Бераша текстехъ шайн жамIаш тIечIагIдеш долу масалш лоху.

Бахъанийн-тIаьхъалонан зIенаш билгалйар. Бераша къастадо, турпалхойн билггалчу леларша хIун хиламаш кхоьллира а, цу леларша уьш стенна тIебалийра а.

Турпалхойн леларийн а, характеристикийн а анализ. Бераша турпалхойн лелар, церан синхаамаш, амалан хъаьркаш толлу.

Талалман корматаллаш кхиор. Текстаца бечу балхо талламан ойла йар кхиадо: бераш Iема хаамаш тIаьхъахъалхаллица лаха, факташ йуста а, логически жамIаш дан а.

Модуль "Цхъаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху"

Текстан дакъошна йуккъера зIенаш билгалйахар. Бераша предложенеш а, абзацаш а вовшашца йусту, тIаьхъайогIучара муьлха хиламаш кхулла билгалдо.

Хиламийн тĕлĕхĕхĕлхалла билгалйар а, йовзийтар а. Бераша хиламийн кĕпе йухаметтахĕоттайо, уггаре а мехала меттигаш билгалйо, коьртачу дешнех пайда а оьцуш, уьш мотĕара йовзуйту.

Персонажийн леларийн бахъанийн а, мотивийн а анализ. Бераш кхета хьовсу турпалхоша билгалчу кепехь хĕунда нисбина хиламаш, уьш иштта леларан бахъанаш хĕун хилла.

Хаамех хьелаш довзийтарна а, царах кхеторна а пайдаэцар. Бераш текстерчу хаарех пайдаэца хьовсу, тайп-тайпанчу дешаран йа дахаран хьелийн анализ йархьама.

Комплексни оила йаран кормталлаш кхиор. Кху модулехь берашна ĩема текстан тайп-тайпана дакьош цхьаьнатоха, коьрта оила лаха а, шайн жамĕаш дан а.

Модуль "Текст тойо чулацамна а, хотĕана тĕлехь болх"

Фактически ĕалаташ лахар а, нисдар а. Бераш факташ талла ĩема: хаамаш кхечу хьостанашца талла, нийсадоцург каро а, нисдан а.

Къамелан а, стилистически а цхьаьнацадараш нисдар. Бераш дика цааьллачун тидам бан а, мелла а нийса дош лаха а, текст кхеташ а, нийса а хилийтархьама предложенеш хийца а ĩема.

Модуль "Шайш толлу"

Шайн жобпаш масалшца дустар. Бераша шайн жобпаш дусту масалан кепашца, цхьаьнацадараш лоху, и иштта хĕунда нисделла хьовсу.

Нийса доцург карор а, хаамаш билгалбар а. Бераш ĩема тестехь ĩостаналлаш каро, факташ талла, хаамаш билгалбаха.

Тестан коьрта фрагменташ лахар. Бераш текстехь билгал шайна оьшу хаамаш болу меттигаш лаха хьовсу.

Модуль "Йеша хаар мехала хĕунда ду: декхарш листа ĩема"

Текстах дика кхетархьама хьелаш кхоллар. Бераш текст «денйан» хьовсу: кегий сценареш дагалоцу, дийцаран эпизодаш ловзайо, турпалхоша муьлха сацамаш тĕеэца тарлора дийцаре до.

2 класс

Модуль "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

Текстана иллюстрацеш лахар. Бераш йешначун маьĕница доĕу суьрташ лаха ĩема. Цуьнца цхьаьна цара тидам тĕбохуйту коьртачу дешнашна а, маьĕнин акценташна а.

Визуализация текстийн масалш лахар. Бераша текстехь иллюстарцеш йан мегар долу фрагменташ лоху – масала, факташ, персонажийн характеристикаш йа хĕуманаш йовзийтар.

Турпалхойн куьцан а, характеристикийн а анализ. Дешархоша исбаьхьаллин текстехь персонажийн васташ довзийтар лоху (ткьа ĕилманан-ĕларайаьллачу текстехь – хĕуманийн йа хиламийн характеристикаш).

Иллюстрацеш йар а, кийча суьрташ схьахаржар а. Берийн практикехь йиш хир йу шайш суьрташ дахка йа кийча иллюстрацеш схьахаржа, текста визуализаци йархьама.

Гайтаман ĕирсашца болх баран корматалла кхоллар. Бераш хаамийн а, хаза а материалаш йан ĩема, текст иллюстрацешца цхьаьна а йалош.

Энциклопедеш кечйаран принципаш. Берашна ĩема энциклопедически статьяш муха кхуллу: текстан коьрта маьĕна къастадо, хаама схьагайтархьама иллюстрацеш хоржу йа шайш йохку, тĕаккха цу жамĕаца суьрташца кечийна жима энциклопеди хуьлу.

Дешнех пайдаэцарца исбаьхьаллин проекташ. Бераша кхоллараллин интерпретаци йархьама муьлхха а цхьа дош хоржу, цуьнан маьĕнин оила йо, визуально схьагойту – суьртехула, хормехула, басехула йа йаздаран хотĕехула.

Дешнех лаьцна киншкин агӀонаш кечйар. Бераша хинйолчу киншкина агӀонаш йо, билгалдинчу дашна кхетор а луш, исбаьхьаллин куц а далош. ХӀора дешархочо текст а, сурт а цу дешан васт а, ойла а нийса схьагойтур йолчу кепара цхьаьнатуху.

Визуальни элементашца эксперименташ. Бераш текстан бос, кеп, шрифт, композици хийца хьовсу.

Шатайпа куц дар. Бераш киншкин шатайпа агӀо дагалоцу. Кхузахь мехала ду тексто а, суьрто а вовшашна новкъарло а ца йеш, идея тӀе а йузуш, синхаам кӀаргбар.

Модуль "Анализ а йеш, текст йухаметтахӀоттайо "

Коьрта фрагменташ лахар а, билгалйар а. Бераш Iема текстехь уггаре а мехала предложенеш лаха а, уьш схьайазйан а.

Бахьанийн-тӀаьхьалонийн зӀенаш билгалйар. Бераша къастадо хиламаш билггал иштта хӀунда бу а, турпалхойн муьлхачу леларшца стенна тӀе валаво а.

ЖамӀаш дар. Йешначун буха тӀехь бераш Iема шайна хетарг схьаала: жамӀаш дан, турпалхоша хӀара йа важа хӀунда дина, хиламаш эххар а стенна тӀекхаьчна.

Хаттаршна анализан элементашца жоьпаш. Цу тӀедахкаршкахь текст йуха схьайийцина ца Iаш, ойла йан а йеза: факташ йуста, кхетор каро, логикех пайдаэца.

Тестера кӀайдаргаш йузар. Бераша йухаметтахӀиттадо текстехь йукьахдитина дешнаш йа маьӀнехула а, контекстехула а долу аларш.

Модуль "Вовшахтуху, анализ йо, цхьаьнатуху"

Хиламийн тӀаьхьа-хьалхалла билгалйар. Бераша дийцаран хронологи йухаметтахӀоттайо: йуьхьанца хӀун хилла, цул тӀаьхьа муьлха хиламаш богӀу, цхьана хиламо вукхунна хӀун тӀеIаткъам бина хьовсу.

МаьӀнин кӀайдаргаш дӀайузар. Берашна тӀедахкарш ло, текстера масех дош йа фраза дӀайаьккхина. Оьшург йукьадиллархьама, цара леррана тидам бан беза дийцаран маьӀнин а, логикин а.

Турпалхойн амалан коьрта агӀонаш билгалйахар. Бераш леррана хьовсу турпалхошка: текстехь церан бовзийтаран, леларийн, къамелан анализ йо. Цу буха тӀехь жамӀаш до турпалхойн амалийн, церан леларашна тӀехьа хӀун лаьтта а кхета.

Персонажаш вовшашца йустар. Дешархоша цхьана говзаран турпалхой вовшашца бусту, царна йукьара тера хилар а, башхаллаш лохуш.

Йозанан а, барта а хаамаш хӀиттор. Текстан анализ йинчул тӀаьхьа, бераш шайна хетарг ала хьовсу – барта йа йозанца. Цара шайн жамӀаш кечдо, шайна хетарг дуьйцу, шайн ойланаш аргументашца тӀеIагӀйан Iема.

Модуль "Текст тойо: чулацамна а, хотӀана а тӀехь болх бо"

Цхьалхе а, кьегина а дерг. Берашна хаь дешан нийса маьӀна хилла ца Iаш, тардина маьӀна а хуьлуш хилар. Масалш тӀехь уьш Iема нийса маьӀна тардинчух къасто, авторо дагалаьцначух а, цуьнан хотӀан башхаллех а мелла а кӀорггера кхета.

"Хаза" дешнаш. Дешархоша текстехь дустарш, эпитеташ, метафораш а лоху, текст тӀелацарна цара тӀеIаткъам муха бо а дуьйцу.

Турпалхой кхоллар а, бовзийтар а. Бераша тидам тӀебохуйту авторо турпалхой церан леларшкахула а, синхаамашкахула а бовзийтарна. Тестехь «хьехамаш» карош, цара жамӀаш до турпалхойн амалийн а, леларан бахьанийн а.

Фактически цхьаьнацадараш нисдар. Нагахь текстехь гӀалаташ йа цхьаьнацадарш делахь, бераш церан тидам бан а, нисдан а Iема.

Дешнийн галморзахаллаш нисйар. Бераша нийца йоцу фразаш йа дешнийн нийса цхьаьнацадар лоху, текст мелла а кхеташ а, маьӀне а хир йолчу кепара предложенеш нисйо.

Модуль "Текстах кхетаран тIегаIанан мах хадабо"

Шечун неханчуьнца йукъаметтиг. Кечдинчаьрца вешан жьопаш дустуш, башхалаш лобхуш, уьш хIунда ду бохучух ойла йо.

Ойланаш йустар. Хьовсу шаьш муха делла хаттаршна жьопаш, кхечара муха делла. Ойланаш мичахь йекъайелла лоху, хIунда нисделла иштта. Жьопаш нисдо: шайн жьопашка а, масалан жьопашка а хьовсу, нисдан йиш йерг карадо, иштта хIунда хета, тIечIагIдо. Йалийнчу вариантийн а, шайн а жьопийн галморзахалаш лоху.

Модуль "Йешаро дешарехь а, хIорадийнан дахарехь а гIо до"

Хетарг довзийтар а, дийцаре дар а. Йешначух шайна хетарг довзуйту дешархоша, шайн ойланаш хезаш йовзуйту, вовшашка ладугIу.

Хьехар а, хаамаш а лахар. Нагахь текстехь цхьаь кхеташ дацахь, бераша жьопаш кхечу хьостанашкахь лоху – киншкашкахь, суьрташкахь, схемашкахь, справочникашкахь.

Истореш кхоллар а, ловзор а. Бераша шайн истореш дагалоцу, турпалхошна йеша хаар бахьана долуш, халонаш эшош йолу, тIаккха классехь и сюжетах ловзайо.

Критически ойла йар а, шаьш гIуллакх дар а кхиор. Дийцаре дар, хаамаш лахар а, кхоллараллин тIедахкарш кхочушдар а дIадоьдуш, берашна Iема текстан анализ йан а, коьртаниг билгалдаккха а, шайн жамIаш дан а.

3 класс

Модуль "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

Кхетор оьшуш долу дешнаш а, аларш а билгалдар. Йоьшучу хенахь бераша билгалдоху шаьш ца кхеташ долу дешнаш а, аларш а.

Дош тидаран дошамашца а, справочникашца а болх. Керлачу дешнийн маьIна хаархьама, дешархой дошамашка а, справочникашка а хьовсу. Шайна оьшу хьоста харжа Iема уьш, цу тIехь оьшу хаамаш а лохуш, текстах кхин а кIоргге кхетархьама пайда а оьцуш.

Кхетораш дIайаздар а, масалш а. Бераша керлачу дешан маьIна дIайаздо текста улле йа дошам тIе. Дош дика дагахь латторхьама, цара шайн масалш даладо предложенеш а хIиттош.

Хаамийн визуализаци. Къаьсттана тидам тIебохуьйту довзийтаран фрагменташна – Iалам, гонахара хьал, турпалхойн васташ дийцарна. Иштта фрагмент йешча, дешархоша цунна иллюстрацеш йохку йа догIуш долу суьрташ хоржу.

Текст а, визуальни васт а дустар. Бераша леррана доьшу турпалхочун васт довзийтар, цу довзийтарна догIу сурт лаха йа шаьш дилла хьовсу.

Киншки тIехь интерактивни элементаш кхоллар. Белхан процессехь бераша шаьш хIиттадо текстанашна хаттарш, говзарерчу цитаташна тIе а тийжаш, царна жьопаш лоху.

Кхиош долу ловзаран кепехь тIедахкарш. Программи йукъадогIу ловзаран некъаш а. Масала, «ХIаь/ХIан-хIа» ловзарехь бераша толлу текстехь билгал болу хаамаш хилар.

Модуль "Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо"

Факташна йуккъера зIенаш йухаметтахIиттор. Бераш Iема текста чуьра тайп-тайпана факташ вовшашца муха йоьзна йу тидам бан.

Масех фрагментан буха тIехь жамIаш дар. Бераша текстан шиь йа масех кийсак вовшашца йусту, йукъара цхьа жамI дан хьовсу.

Критически оилайар кхиор. Текстан анализ йеш, бераша лоху шайн хетарг тIечIагIдеш йа йухатухуш долу масалш, коьртачу дакъошна тIе тидам бохуьйту, хаамаш бакъхилар толлу.

ТIе ца тоьу хаамаш йухаметтахIиттор. Нагахь текстехь цхьаь тIе ца тоахь йа цхьаь тIеалаза дисинехь, бераш и кIайдаргаш дIайаха хьовсу, дийцаран контекстна, коьртачу дешнашна, йукъарчу логики тIе а тийжаш.

Модуль "Цхъаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху"

Хиламийн тIаьхъа-хьалхалла билгалйар а, текстан структурировани а. Бераш угаре а мехала хиламаш билгалбан, текст маьIнин дакъошка йекъа, дийцаран некъ хIора гIулчехь гайтина план хIотто Iема.

Барта а, йозанан а хаамаш кхоллар. Исбаьхьаллин а, довзаран а текстийн буха тIехь бераша доцца дийцарш, барта хаамаш, заметкаш, кхидолу аларш кечдо.

Бахъанийн-тIаьхьалонийн зIенаш билгалйар. Бераш Iема тайп-тайпана хиламаш а, факташ а вовшашца муха зIе йолуш ду ган. Цкъацкъа авторо нийсса схьа ца дуьйцу бахъанаш, тIаккха дешархоша шаьш лоху уьш, эпизодаш а, дакъош а вовшашца дустуш.

Персонажийн леларийн, ойланийн, синхаамийн анализ. Бераша тидам бо турпалхойн леларийн, церан гIуллакхийн, сагатдарийн.

Хьелаш дустаран критереш кхоллар. Дешархоша шаьш тIеобцу тестера тайп-тайпана хьелаш муьлхачу билгалонашца дуста мегар ду аьлла сацам.

Модуль "Текст тойо: чулацамна а, хотIана а тIехь болх"

Исбаьхьаллин гIирсаш билгалбар а, церан анализ а. Бераша текстехь дустарш, эпитеташ, метафора, олицетворенеш лоху, цу кепаша васташ а, синхаамаш а кхолларехь хIун меттиг дIалоцу билгалдо.

Ойланаш йовзийтарехь гIалаташ карор а, нисдар а. Бераш текстера цхъаьнацадараш – маьIнин, логически, фактически – лаха Iема.

Редактировани йаран а, шаьш талларан а корматаллаш кхиор. Цу занятешкахь берашна гIалатийн тидам бан Iемина ца Iаш, текст тойан а Iема. Кийсакашна редакци йан хьовсу уьш: нисдарийн шайн кепаш йукъайохку, баккъал а цу хийцамаша текст кхетош а, къегина а йина йа ца йина дийцаре до.

Модуль "Хаамийн критически маххадор а, текстах кхетар а"

Хетарг а, хьежамаш а бустар. Дешархоша билгалдоху текстехь хIиттийна тайп-тайпана хетарш а, хьежамаш а. Церан анализ йо, аргументаш вовшашца йусту, шайн жамIаш до.

Тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш вовшашца бустар. Бераш тайп-тайпана тексташ вовшашца йуста Iема: царна чохь терадараш а, башхаллаш а лоху, тайп-тайпанчу хьостанашкахь (литературни говзаршкахь, Iилманан-гIарайевллачу статьяшкахь, дешаран пособешкахь) гайтина факташ, хиламаш, довзийтарш дусту.

Хаамаш бакъ хилар таллар. Бераш, массо а хIума цхъабосса тешаш тIе а ца оьцуш, и мел бакъ ду талла Iема. Цу Iалашонца уьш хьовсу дошамашка, энциклопедешка, Iаматашка а, кхийолчу справочни материалашка а.

Справочни литературех пайдаэцар. Бераша тIеовьхначу хьостанашца болх караберзабо: цигахь оьшу хаамаш лоху, коьрта долчунна тIе тидам бохуьйту, хаамаш текстаца толлу.

Модуль "Текстах кхетаран тIегIанан мах хадабо"

Текстах кхетаран мах хадор. Дешархой текстехула долчу хаттаршна шайн жобпийн мах хадо Iема, нийсачу жобпашца уьш дусту, галморзахаллаш стенгахь йу хьовсу.

Цхъаьнацадарийн бахъанийн анализ. Бераша толлу шайн жобпаш масалан кепех къаьбсташ хиларан бахъана: хаттарх нийса цакхетар, хаарш ца тоьйна йа ойла йарехь гIалат дина.

Модуль "Йеша хааро дешарехь а, хIорадийнан дахарехь а гIо до"

Проблема лахар. Йешаран говзалло дешархойн кхиамца проблемаш йерзо аьтто луш йолу сценареш хIиттор.

Текст йийцаре йар. Йешаран процессе шовкъ кхоллар. ХIоттийначу шаблонца йешначу исбаьхьаллин произведенина барта а, йозанан а йоца рецензеш кечйар.

4 класс

Модуль "Шайн куьйга киникаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

"Керлачу дешнийн дошам" йар. Бераша шайн жима дошам йолайо, йоьшучу хенахь шайна нисделла цадевза дешнаш а, аларш а тӀе дӀа а йаздеш. Йуьхьанца цу дешнех маӀница кхета хьовсу уьш, тӀаккха шаьш дош тидаран дошамца толлу, кхетор шайн дешнашца дӀайаздо.

Керлачу дешнех пайдаэцаран масалш. Керла дешнаш тӀечӀагӀдархьама, дешархоша цаьрца предложенеш кхуллу.

Проект «Тамашийна хиламаш бастар». Проектан гурашкахь бераша тидам бо текстехь буйцучу тамашийначу хиламийн, царах кхетор каро хьовсу.

Тестан буха тӀехь табилцаш кхоллар. Бераш хаам схьа а къастош, цунна структуризаци йан Iема, и таблицийн кепехь гойтуш (дешархойн хенан башхаллаш тидаме а оьцуш).

Илманан-гӀарайевллачу тексташца болх. Бераш текстехь коьртаниг билгалдан Iема: коьрта хаамаш лоху, уьш табилцаш чу а, схемаш чу а йазбо, доцца жамӀаш до, тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш вовшашца бусту.

Модуль "Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо"

Текстан хаамех аргументацехь пайдаэцар. Бераша текстехь лоху шайн ойланаш тӀечӀагӀйеш йолу факташ а, цитаташ а.

Факташна а, хиламашна а йуккъера зӀенаш билгалйахар. Бераша киншки тӀехь буйцучу хиламийн, персонажийн, фактийн анализ йо, уьш вовшашца муха доьзна ду хьовсу.

Модуль "Цхьаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху"

Бахьанийн-тӀаьхьалонийн зӀенех а, хиламийн тӀаьхьа-хьалхаллех а кхетар. Дешархоша исбаьхьаллин тексташкарчу хиламийн тӀаьхьа-хьалхалла толлу, турпалхойн муьлхачу гӀуллакхаша йа сацамаша балийна уьш билгалчу тӀаьхьалоне билгалдо, хуьлчун бахьанех шайн жамӀаш до.

Хаамийн анализ а, цхьаьнатохар а. Бераш Iема текстан тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш цхьаьнатоха, коьрта идеяш а, факташ а билгалйаха, материалан анализан буха тӀехь шайн жамӀаш дан а.

Барта а, йозанан а аларш кхоллар. Дешархоша, фактически хаамашна йа шайн тидамашна тӀе а тийжаш, барта а, йозанан а хаамаш кечбо ладоьгӀначу йа йешначу текстехула (7 предложене кхаччалц барам болуш).

Модуль "Текст тойо: чулацамна а, хотӀана а тӀехь болх"

Исбаьхьаллин суртхIотторан гӀирсаш лахар а, церан анализ а. Бераш Iема текстехь дустарш, эпитеташ, метафораш, олицетворенеш, гиперболаш а, кхийолу кепаш а лаха.

СуртхIотторан гӀирсех кхетар. Бераш кхето хьовсу, авторо билгал и кеп хIунда хаьржина а, йешархочунна цо муха тӀеӀаткъам бо а.

Текстехь гӀалаташ карор а, нисдар а. Занятешкахь бераша текстан анализ йо, нийса доцуш лаха Iема: маӀнин, логически, стилистически.

Модуль "Текстехь хаамийн критически маххадор"

Тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш вовшаца бустар. Бераша тайп-тайпанчу тексташкара хаамаш вовшашца бусту, терадараш, цхьаьнацадараш, бIостаналлаш лоху.

Цхьаьнацадараш билгалдар. Дешархой текстехь бIостане тӀечӀагӀдарш лаха а, царах бакь муьлхарш ду а, шеконе муьлхарш а ду листа а Iема.

Бакьхиларан мах хадоран критереш кхоллар. Бераша карайерзайо факташ талларан цхьалхе кепаш: дошамашка, справочникашка, энциклопедешка хьовсу, ткьа иштта пайдаоьцу шайна зеделлачу а, тидам хиллачу а.

Критически ойлайар кхиор. Ишттачу балхо хаамийн анализ йан а, вовшашца буста а, бух болу жамIаш дан, шайн хьежам кхоллабалла а Iамаво.

Модуль "Текстах кхетаран тIегIанан маххадабо"

Шайн жьопаш нийсачу жьопашца дустар. Занятешкахь бераша шайн жьопаш дусту нийсачу жьопашца.

Маххадоран критереш лелор. Шайн белхан дикаллин маххадош, дешархоша пайдаоьцу хьалххе йийцаре йинчу критерех.

Цхьаьнацадарийн бахьанийн анализ. Бераша толлу шайн жьопаш масалан кепашца цхьаьна хIунда ца догIу. Бахьана уьш хаттарш нийса цакхетар хила а йа царна цхьаь ца хууш а, йа ойла йарехь гIалатбовлар а хила тарло.

Модуль "Йеша хааро гIо до дешарехь а, хIорадийнан дахарехь а"

Йешаре синкIам кхоллар а, догдайтар а. Бераша йешар схьадоьллу хаарийн а, идейн а хьоста санна.

Те ца тоьу хаамаш билгалбахар. Болх дIахьош, дешархой тидам бан Iема, хаттарна жоп далархьама хIун те ца тоьу. Ишттачу хьелашкахь уьш киншкашка, справочникашка, иллюстрацешка йа кхечу хьостанашка хьовсу.

Йешаран практически мехалла гайтар. Баккьал а йа кхоьллинчу хьелийн масалш тIехь берашна го йеша хааро турпалхошна халонаш эшо а, сацамаш тIеэца а, тайп-тайпанчу дешаран а, дахаран а халонех хьалхадовла гIо деш а хилар.

Къамелан этикет а ларйеш, йешнарг йийцаре йар. Тобанехь йа шишша цхьаьна дийцаре дарехь берашна Iема шайга къамел дечуьнга леррана ладогIа, шайна хетарг нийса схьаала а, шайн хьежамна аргуменаш йало а.

Йешначу киншкех шуьйра дийцар кечдар. Бераша барта йа йозанан дийцарш кечдо шайна хазйеллачу йешначу киншкех. Цара шайна хетарг довзуйту, билггал хIун дара шайна цу говзарехь хазделларг олу, аналитически а, кхоллараллин а корматаллаш кхиош.

Дукхайеза говзарш цхьаьна йийцаре йар. Коллективни дийцаре дар дIахьо, дешархоша шайна хетарг цхьаьнаклассахошна хетачуьнца дустуш.

УРОКЕЛ АРАХЬАРЧУ ГIУЛЛАКХАЛЛИН «ТЕСТАН ИСБАЬХЬАЛЛА» КУРС ДIАЛАЦАРЕХЬ ХИЛА ЛЕРИНА ЖАМИАШ

ЛИЧНОСТНИ ЖАМИАШ

Гражданско-патриотически кхетош-кхиор:

шен мехкан а, Даймехкан а дIадаханчун, карарчун, хиндолчун дакъа санна ша хихиларх кхетар;

Даймехкан истори а, культура а Iаморе синкIам ненан мотт Iаморехула кхоллар.

Ийманехь кхетош-кхиор:

адамийн йукьаметтигийн зеделларг довзар, кьинхетам, безам, догдикалла гайтар карадерзо; этически кхетамех кхетар, исбаьхьаллин говзарийн турпалхойн амалийн а, леларийн а мах хадо.

Эстетически кхетош-кхиор:

исбаьхьаллин культуре, искусствон тайп-тайпнчу кепашка ларам а, синкIам а гайта, искусствон тайп-тайпана кепаш, шен а, кхечу а къаьмнийн кхолларалле а, ламасташ а тIелацадалар, исбаьхьаллин гIуллакхаллин тайп-тайпанчу кепашкахь шен йукьаметтиг гайта кийча хила;

исбаьхьаллин литература йешаранэстетически зеделларг карадерзо.

Физически кхетош-кхиор, синхаамаш меттахь латторан могашаллин культура кхиор:

могашчу а, кхерамзачу (шена а, кхечу нахана а) а дахаран кепан бакьонаш гонахарчу хьолахь (цуьнца цхьаьна хаамийн декьехь а) ларйа;

физически а, психически а могашаллица кхоаме хила.

Къинхъегаман кхетош-кхиор:

адаман а, йукъараллин а дахарехь къинхъегаман мехаллех кхета.

Экологически кхетош-кхиор:

Іаламаца кхоме хила, тексташкахь гайтина йолу адамийн а, дийнатийн а йукъаметтигийн чолхаллех кхета.

Іилманан довзаран мехалла:

шен довзаран синкІам, жигаралла, дІадолор, хІума довза лаар довзарехь ша гІуллакх дар кхиор.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМІАШ

Довзаран универсальни дешаран гІуллакхаш

Коьрталогически гІуллакхаш:

объекташ йуста, дустарна бух бало, тексташ йоьшучу хенахь аналогеш хІиттор;

тексташ йоьшучу хенахь толлучу факташкахь низамца догІург а, бІостаналла йерг а карор;

дешаран (практически) декхар листарехь хаамаш цатоар йукъайиллинчу алгоритман буха тІехь билгалдар;

бахъанийн-тІаьхьалонан зІенаш билгалйан, тексташ йоьшучу хенахь жамІаш дар.

Коьрта талламан гІуллакхаш:

йукъайиллинчу планаца толлучу объектан башхалла а, объекташна йуккъера зІенаш а (дакъа – дийнна, бахъана – тІаьхьало) билгалйаран чолхе боцу таллам дІабахьар;

жамІаш дан а, бинчу тидаман (зеран, йустаран, классификаци йаран, дустаран, талламан) буха тІехь тоьшаллаш далош тІечІагІдар а.

Хаамашца болх:

хаамаш схьаэцаран хьоста харжар;

билгалйинчу алгоритмаца догІуш, йукъадиллинчу хьостанехь даррехь гуш болу хаамаш карор;

хаамаш бакъ йа харц хилар шайна йа хьехархочо йукъайиллинчу талламан кепан буха тІехь талла хаар;

баккхийчийн (хьехархойн а, шайх жоп дала хан кхачазчу дешархойн дай-нанойн (бакьо йолчу векалийн) а гІоьнца Интернетехь хаамаш лахарехь кхерамзалла ларйаран бакьонаш ларйар;

текстан, видео, графически, озан хаамаш дешаран декхарца догІуш кхоллар а, анализ йар а; хаамаш бовзийта шаьш схемаш, таблицахь кхоллар.

Коммуникативни универсальни дешаран гІуллакхаш:

Хьасене хилар (тІекаре):

ойла йар довзийта хайта, йешна тексташ йийцаре йечу хенахь синхаамаш гайтар;

шеца къамел дечуьнга ларам гайта, диалог а, дискусси а дІайахьаран бакьонаш ларйар;

хьежаман тайп-тайпана аГІонаш хила тарлуш хилар къобалдар;

шен хьежам нийса а, бух балош а бовзийтар;

хІоттийнчу декхарца догІуш къамелан алар хІоттор.

Цхьаьна гІуллакхдар:

стандартни(типови) ситуацехь йукъайиллинчу планированин кепан буха тІехь йоцчачу а, йеххачу а хенан Іалашонаш хІиттор (коллективни декхаршкахь дакъалацаре хьаьжжина, индивидуальни), йукъара гІулчаш а, хенаш а дІасейекъна нисйар;

цхъаьнагIуллакхдаран Iалашонах кхетар, цу Iалашоне кхачархъама гIуллакхаш дIахIиттор:
ролаш йекъар, барт бар, цхъаьна бечу белхан процесс а, жамIаш а дийцаре дар;
куьйгалла дан, тIедахкарш кхочушдан, ладогIа кийча хилар
гучудаккхар; шен белхан дакъа жобпалле кхочушдар;
йукъарчу жамIе ша диллинчу декъан маххадор;
йукъайехкинчу кепашна тIе а тийжаш, цхъаьна проектни тIедахкарш кхочушдар.

Регулятивни универсальни дешаран гIуллакхаш:

Шаьш шайн вовшахтохар:

дешаран декхарш листарехъ кхиамашка кхачархъама гIуллакхаш нийса дIахIиттор;
хаьржинчу гIуллакхийн тIаьхъа-хьалхалла дIахIоттор.

Шаьш шайна тергам латтор:

дешаран гIуллакхаллин кхиаман/эшаман бахъанаш билгалдахар; гIалаташ
дIадахархъама шайн дешаран гIуллакхаш нисдар.

ПРЕДМЕТНИ ЖАМIАШ

1-4-чу классашна урокел арахъарчу гIуллакхаллин курсехула предметни жамIаш

1-ра класс – курс чекхйаьлча, дешархочунна хуур ду:

хаттаршна шайн жобпаш текстерчу масалшца а, цитаташца а тIечIагIадан, шайна хетачунна
бух бало билгал долу тоьшаллаш а далош;

ладоьгIначу текстех шайна хетарг ала а, хезнарг, сюжетни суьртийн тIаьхъа-хьалхаллина йа
коьртачу дешнашна тIе а тийжаш, коьрта хиламаш билгал а бохуш, йуха схьадийца а;

цадевлачу дешнийн маьIна контекстаца билгалдан, шайна дешнашца, текстерчу хьехамех
пайда а оьцуш, цунах кхетам бала;

цхъана абзаца чохъ, турпалхойн леларш а, хиламаш а логически вовшах а бузуш,
бахъанийн-тIаьхьалонийн зIенаш каро;

текстан тайп-тайпана фрагменташ вовшашца йуста, хиламийн бахъанийн а, тIаьхьалонийн а
анализ йан а, говзаран дакъошна йукъара зIенаш каро а;

коьртачу дешнех пайда а оьцуш, текстерчу хиламийн тIаьхъа-хьалхалла нисйан, йешначун
цхьалхе план хIотто.

2-гIа класс – курс чекхйаьлча, дешархочунна хуур ду:

йешначунна иллюстрацеш йан оьшуш болу хаамаш текстех лаха, йа шаьш текстан
чулацам гойтуш йолу схемаш а, суьрташ а дахка;

турпалхой а, гонахара хьал а довзуйтуш долу коьрта хIуманаш билгалдан, уьш текстана
хIиттийнчу суьрташца (иллюстрацешца) дуста;

дешнийн нийса маьIна тардинчу маьIнехъ къасто, текстех дустарш, эпитеташ, метафораш
а каро, дийцарехъ церан меттигах кхета;

текстех фактически йа къамелан гIалаташ каро, уьш тодаран некъаш йукъадахка, текст
мелла а билгал а, кхеташ а хилийтархъама;

йешначун темехула хаарш шордархъама а, текстах мелла а кIоргера кхетархъама а
тIетоьхначу хьостанашка хьовса (энциклопедешка, дошамашка, справочникашка).

3-чу классан курс чекхйаьлча, дешархочунна хуур ду:

йешначу йа ладоьгIначу текстан буха тIехъ барта а, йозанан а жамIаш дан, шайна хетачунна
аргументаш а йалош, говзаран чулацамах бух болу ойла а йалош;

текстех пейзажаш, интерьер, гуо йа хIуманаш йовзуйту меттигаш лохуш, церан анализ
йан, шайн тидамаш текстаца буста а, довзийтаран билгалонаш йогIуш хилар гучудаккха а;

персонажаш дашца йовзийтарна йукъара башхаллаш билгалйаха, авторо турпалхочун амал
цуьнан леларшца, къамелаца, куьцаца муха гойту тергалдан;

тестан чулацам къастамца бовзийта: барта а, йозанца а коърта хиламаш боцца схъабийца, коърта идеяш а, мехала агІонаш а билгал а йохуш;

текстан хиламашна йукъара логически, бахъанин-тІаьхъалонан зІенаш, персонажийн леларш вовшаца доьзна хилар а, цара стенна тІе валаво а гучу а доккхуш, билгаліан;

персонажаш йукъайехкинчу критерешца вовшаца йуста, церан тера хилар а, къасташ хилар а билгалдан, ткъа иштта йешначу говзарехула 4-6 предложени хир йолуш, барта а, йозанан а хаамаш хІитто;

йешначу говзаран йукъайиллинчу кепе а хьовсуш, логически планаца материалан структура а йеш, йоцца барта йа йозанан обзор хІотто;

авторо пайдаэцначу исбаьхъаллин суртхІотторан гІирсийн анализ йан (дустарш, эпитеташ, метафораш, олицетворенеш а, кхийолу кепаш а);

дешнийн маьІнаш билгалдахархъма, факташ тІечІагІйархъама а, текстах дика кхетархъама а дошамех а, справочни материалех а пайдаэца;

текстерчу хаамийн структура хІотто: таблицаш, схемаш йа интеллект-карташ дІадуза, говзарерчу масалшца шайн жопаш тІе а чІагІдеш;

текстан план хІотто, и маьІнин дакъошка йекъа, йешначу йа ладоьгІначу материалан шуьйра чулацам бийца – барта санна, йозанца а;

текстан тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш цхъаьнатоха, шайн ойланаш тІечІагІйархъама, хетарг бакъдархъама йа шайн хъежамна аргументаш йалорхъама;

текстехъ балийна фактически а, маьІнин а хаамаш вовшашца буста, церан башхаллаш а, тера хиларш а дустуш;

текстехъ логика, меттан нормаш йа къамелан къегина хилар талхош долу даккхий гІалаташ каро а, нисдан а (Іамийнчу материалан гурашкахъ);

тІетоьхначу справочни литературе, энциклопедешка, Іаматашка, дошамашка хьовса Іемар ду темехула долу хаарш шордархъама а, хаамаш билгалбан а, текстан мелла а кІоргера анализ йан а.

4-чу классан курс чекхайаьлча, дешархочунна хуур ду:

таблица йузуш, текстан хаамийн структура хІотто;

текстера масалшца жоп тІечІагІдан;

маьІнин дакъошка йекъна йоцчу текстан план хІотто;

йешна/ладоьгІна текст йуьззана йа хаьржина схъайийца;

текстан хиламашна йукъа зІе хІотто;

текстан тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш цхъаьнатоха, шайн ойланаш тІечІагІйархъама, хетарг бакъдархъама йа шайн хъежамна аргументаш йалорхъама;

текстан хаамаш вовшашца буста, дуьхьалхІитто;

йалийнчу темина говзаран чулацамца йогІуш йешначу/ладоьгІначу текстехула барта а, йозанан а аларш хІитто (6 предложенел кІезиг йоцуш);

текстехъ исбаьхъаллин суртхІотторан гІирсаш схъакаро (дустар, эпитет, метафора, олицетворени);

барта а, йозанан кепехъ а йешначу говзаран боцца а, кхачам боллуш а отзыв кхоллар, йеллачу кепаш пайда а оьцуш.

ойланаш йовзийтарца а, къамелан хотІаца а, къамелан оздангаллин норманаш ларйарца а доьзна долу маьІне гІалаташ(Іамийначун гурашкахъ);

использовать справочную литературу для получения дополнительной информации.

хаарш шордархъама, справочни литературах пайда эца.

ТЕМАТИЧЕСКИ ПЛАНИРОВАНИЕ

1 КЛАСС

№ п/п	Дешаран предметан дакъойн а, теманийн а цѣрш	Сахътийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гѳуллакхан характеристика
Модуль 1. Тексте ладугѳу, йеша кечло				
1.1	Тексте ладугѳу, суъртийн тѳаъхъа-хъалхалла билгалѳо	4	Чулацаман аудировани а, визуализаци а йар кхиор. Суъртийн тѳаъхъа-хъалхаллин гѳоьнца текстах кхетар. Йешнарг а, ладоьгѳнарг а йийцаре йар. Хаттаршна жобпаш далар а, шаьш хаттарш хѳиттор а. Текстерчу диалогийн а, суъртийн а инсценировка йар. Визуальни материалашна а, коьртачу дешнашнашна а тѳе а тийжаш, текст йуха схъайийцар	Текст аудиально тѳелоцу. Тексте ла а дугѳий, цуьнан чулацаман визуализаци йо. Тексте ла а дугѳуш, цуьнца цхъаьна цуьнан чулацаман ойла йо, суъртийн тѳаъхъа-хъалхаллех пайда а оьцуш. Тексте ла а дугѳуш, йуха а дага а лоцуш, цуьнан чулацаман ойла йо, лерсица тѳелаьцначул тѳаъхъа суъртийн тѳаъхъа-хъалхаллех пайда а оьцуш. Тексте ла а дугѳий, цуьнан чулцаман ойла йо, хѳуманийн суьртех пайда а оьцуш (суъртийн тѳаъхъа-хъалхалло текстан логика гойту). Хъехархочо йешна текст тобанашкахъ йийцаре йарехъ дакъалоцу. Ладоьгѳначу текстехула долчу хаттаршна жобпаш ло. Тобанехъ болх: цхъа дош буха а йаздеш, суъртийн киншкеш ххулу. Бѳаьран изс а, тидам а кхиош долчу ловзаршкахъ дакъалоцу. Дешнаш а, дешдакъош а дешарца доьзначу ловзаршкахъ дакъалоцу.
1.2	Диалогийн сурт хѳоттадо	2	Бѳаьран изсана а, тидамна а лерина кхиран ловзарш. Байташ а, дешнаш а дешарна ловзарш. Иллюстрацешца а, цхъана дашах лаьтгачу а йозанащца а киншкеш йар	Тексте ла а дугѳуш, диалог хилар билгалдо. Текстера диалог йухайуьйцу, коьрта маьѳна лар а деш.
1.3	Хезнарг дуьйцу	2	Ладоьгѳначу говзарийн буха тѳехъ шайн дийцарш кхоллар	Хезначу текстан чулацамца хаттарш кечдо. Хезна йолу текст сюжетни суъртийн серегахула йа хѳуманийн суъртийн тѳаъхъа-хъалхаллехула йухаметтахѳоттайо. Хезна йолу текст коьртачу дешнашца йухаметтахѳоттайо. Хъехархочо йа дас-нанас йешначу киншкехула барта дийцар кечдо
Модулехула дерриге а		8		
Модуль 2. Шайн куьйга киншкеш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту				
2.1	Киншкеш-цуьргашна иллюстрацеш йар	3	Киншкешна иллюстрацеш йар	Суьртана бухахъ йолчу предложенин чулацаме

				хъаьжжана, Iаьржа-кIайн суьрташ басаршка дерзадо: предложенехъ гайтина билггал болу хаамаш лоху. Иллюстрацина бухахъ йолчу предложенин чулацамна тIе а тевжаш, чекх ца йаьлла иллюстрацеш чекхйоху: предложенин чулацаман хаамашна тIе а тевжаш, билггала хаамаш лоху.
2.2	Киншкаш йо	2	Киншкаш йар	Йалийнчу кепаци дийцаран чулацам гойтуш долу суьрташ долу кегий киншкаш а, текстан кегий фрагменташ йолу асанаш а йо: хIора аса суьртаца йузу. Масалан кепаци кегий киншкаш йо, хIора агIонехъ йазийна текстан йоцца фрагмент а, иллюстрацина йитина меттиг а йолуш; текстан хIора фрагментана луш къаьстинчу суьртийн-иллюстрацийн гулар йу: хIора иллюстрацина шен меттиг карайо. Тобанан киншка йо: дешнаш а, суьрташ а дусту; предложенеш а, сюжетни суьрташ а дусту; дешнийн гуларех сюжетни суьрташна буха йазийан предложенеш хIиттайо.
2.3	Киншка цхъаьна йо!	2	Хиламийн хан а, меттиг а билгалйар. Цхъаьна киншкаш йар. Ловзар «Художник стенгахъ гIалат ваьлла?»	Нийсса текстехъ гайтинчу хиламан хан а, меттиг а билгалйо. Текст шаьш йинчу киншканийн оьшучу декъехъ дIанисйо. «Художник стенгахъ гIалатваьлла?» ловзарехъ дакъалоцу.
Модулехула дерриге а		7		
Модуль 3. Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо				
3.1	Йоьшу, жамIаш до	2	Коьрта предложенеш лахар а, фрагменташ схъакъастор а. Бахъанийн-тIаьхьалонан зIенаш билгалйар. Талламан корматаллаш кхиор	Оьшуш йолу предложени текстехъ лоху, билггал йолу кийсак схъайазйо. ЧагIдар тIечIагIдеш долу масалш лоху.
3.2.	Йоьшу, текстехъ масалш лоху	2	ТIечIагIдаран масалш лахар. Турпалхойн леларийн а, характеристикийн а анализ	Текстан цхъана абзацехъ болчу хааман буха тIехъ цхъалхе бахъанийн-тIаьхьалонан зIенаш билгалйоху. Билггалчу характеристикина догIуш долу турпалхочун масалш лоху.
Модулехула дерриге а		4		

Модуль 4. Цъханатуху, анализ йо, вовшахтуху				
4.1	Йеша а йоьшуш, хиламийн бахъана билгалдо!	2	Текстан дакъошна йуккъера зIенаш билгалйахар. Хиламийн тIаьхъахьалхалла билгалйар а, йовзийтар а. Комплексни оила йаран кормталлаш кхиор	Хиламийн бахъана хаархъама, текстан тайп-тайпанчу дакъойн фрагменташна йуккъера зIе билгалйоккху. Текстехь бийцинчу хиламийн тIаьхъа-хьалхалла билгалйо, коьртачу дешнех пайда а оьцуш, тестан коьртачу хиламашна лъмарш а хIиттош. Хиламийн а, текстерчу персонажийн леларийн а бахъанаш билгалдо.
4.2	Иштта хIунда нисделла? Леррана йоьшу!	1	Персонажийн леларийн бахъанийн а, мотивийн а анализ Хаамех хьелаш довзийтарна а, царах кхеторна а пайдаэцар	Текстерчу хаамах пайда а оьцуш, тIедилларехь йукъадиллина хьал дуьйцу.
Модулехула дерриге а		3		
Модуль 5. Текст тойо чулацамна а, хотIана тIехь болх				
5.1	Хаарийн дуьненахь детективаш	2	Фактически тIалаташ лахар а, нисдар а	Текстехь баккъал а долуг тIалаташ лоху. Уьш нисдаран некхаш дуьйцу.
5.2	Турпалхошна тIиллакхе хила тIо де!	2	Къамелан а, стилистически а цъаьнацадараш нисдар	Текстехь къамелан тIиллакх дохийна меттигаш а лохий, и кхачамбацар дIадаккхаран некъаш дуьйцу.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 6. Шайш толлу				
6.1	Текст йовза Iема, шайш толлу	2	Шайн жопаш масалшца дустар.Тестан коьрта фрагменташ лахар	Текстехула хаттаршна шайн жопаш дусту далийнчу масалан жопашца. ТIедиллар кхочушдан оьшуш болу хаама чохь болчу текстан фрагменте хьовсу.
6.2	Тидаме хила Iема. ТIедахкарш толлу.	1	Нийса доцург карор а, хаамаш билгалбар а	Шайн жопан а, масалан жопан а цъаьнацадар шайш толлу.
Модулехула дерриге а		3		
Модуль 7. Йеша хаар мехала хIунда ду: декхарш листа Iема				
7.I	Текстан тIоьнца хало листаран агIо лоху	2	Текстах дика кхетархъама хьелаш кхоллар	Тобанашкахь бийцаре бо, шайна йеша хаар бахъанехь турпалхошна халачу хьолах хьалхаовла некъ карош болчу текстийн чулацам. Текстехь болчу хаамех пайда а оьцуш, халачу хьолера арабовла некъ карабо.
Модулехула дерриге а		2		
ТIаьхьало		2		
ПРОГРАММЕХУЛА САХЪТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ		33		

2 КЛАСС

Модуль 1. Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту				
№ п/п	Дешаран предметан дакъойн а, теманийн а цѳерш	Сахьтийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гѳуллакхан характеристика
1.1	Иллюстрацеш йолу книга кхоллар	3	Текстана иллюстрацеш лахар. Визуализацина текстын масалш лахар. Турпалхойн куьцан а, характеристикин а анализ. Иллюстрацеш йар а, кийча суьрташ схьахаржар а	Йукъайехкинчу иллюстрацешна йукъара, текстехь йийцинчу деталашца йогѳуш, нийсса тера хир йерш хоржу. Текстан фрагменташна иллюстрацеш йо: текстехь буьйцу билгал болу хаам лоху. Исбаьхьаллин текстехь турпалхочун васт довзийтар лоху. Иллюстрацеш хоржу йа шаьш йешначу йа шайна хезначу текстана иллюстрацеш кечйо. Илманан-гѳарайаьллачу текстехь объект йовзийтар лоху. Иллюстрацеш хоржу йа шаьш йешначу йа шайна хезначу текстана иллюстрацеш кечйо.
1.2	«Вай – архитекторш ду «Хѳун йу? Мила ву?» энциклопедин»	2	Гайтаман гѳирсашца болх баран корматалла кхоллар. Энциклопедеш кечйаран принципаш.Визуальни элементашца эксперименташ	Иллюстрацеш кхолларна мехала долу дешнаш лоху текстехь. Текстана тѳе а тийжаш, жима-энциклопедин статьяна иллюстраци кхуллу. «Хѳара хѳун йу? Хѳара мила ву?» иллюстрированни жима-энциклопедина статья кечйо.
1.3	Дешнех лаьцна киншка кхуллу	3	Дешнех пайдаэцарца исбаьхьаллин проекташ. Дешнех лаьцна киншкин агѳонаш кечйар. Шатайпа куц дар	Дошаман статья йобьшуш, дош толлу. Проектана хаьржинчу дашан масалш долу предложенеш лоху Іаматашкахь а, классал арахьарчу йешаран киншкашкахь а. Хаьржинчу дашна лерина йолу киншкн агѳо исбаьхьаллин кечйо. Кечйинчу агѳонан презентацина кечам бо. «Дешнийн киншка» — коллективни проектан жамІ – цхьаьана кхочушйечу проектехь дакъалоцу.
Модулехула дерриге а		8		
Модуль 2. Анализ а йеш, текст йухаметтагѳоттайо				
2.1	Текстехь дош хѳун ала гѳерта кхета.	2	Коьрта фрагменташ лахар а, билгалйар а. Бахьанийн-тѳаьхьалонийн зѳенаш билгалйар. ЖамІаш дар	Къамелехь наггахь бен ца нислучу дешнех кхетор лоху текстехь. ДукхамаьІнаш долу дош а, текстехь и лелоран маьІна а вовшашца дусту. Текстехь фразеологизм а лохий, текстан буха тѳехь цунан маьІна билгалдо.

2.2	Йеша а йоьшуш, жамIаш до	2	Тестера кIайдаргаш йузар. Хаттаршна анализан элементашца жьопаш	Текстехь болчу хаамийн буха тIехь цхьалхе жамIаш до. Текстан чулацамехула, шайн цхьалхе а, чолхе доцу а маьIна дан дезачу хаттаршна жьопаш ло. Абзацехь болчу хаамна тIе а тийжаш, текстера кIайдаргаш дIайузу.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 3. Вовшахтуху, анализ йо, цхьаьнатуху				
3.1	Хиламийн тIаьхьа-хьалхалла билгалйо, текстан план хIоттайо	2	Хиламийн тIаьхьахьалхалла билгалйар. МаьIнин кIайдаргаш дIайузар. Йозанан а, барта а хаамаш хIиттор	Текстехь бийцаре бечу хиламийн тIаьхьа-хьалхалла билгалйо. Текстан хаттаран планехь кIайдаргаш нийсачу логико-маьIнин структурех пайда а оьцуш, дIайузу. Планан пункташ кхулла. Текстан номинативни планехь кIайдаргаш нийсачу логико-маьIнин структурица дIайузу. Планан пункташ кхулла
3.2	Iамор а, дустар а	2	Турпалхойн амалан коьрта агIонаш билгалйахар. Персонажаш вовшашца йустар	Говзаран турпалхочун амалан хьаьркаш билгалйо. Йалийнчу критерешца цхьана дийцаран турпалхой вовшашца бусту.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 4. Текст тойо: чулацамна а, хIотIана а тIехь болх бо				
4.1	Текстехь хаза дешнаш а, дустарш а лоху	2	Цхьалхе а, кьегина а дерг. "Хаза" дешнаш. Турпалхой кхоллар а, бовзийтар а	Дош нийсачу а, тIедерзийнчу а маьIнехь лелоран масалш лоху. Текстехь исбаьхьалилн кепаш йевза (дустарш, эпитеташ). Уьш лелор шен метта хиларх кхетава (Iамийнчун контекстехь). Текстехь турпалхой а, церан синхаамаш а гайтаран кепаш лоху.
4.2	Автор стенгахь галваьлла?	2	Фактически цхьаьнацадараш нисдар	Текстехь фактически гIалаташ дуй хьовсуш толлу, хила тарлуш долу нисдарш дуйцу.
4.3	Дешнашкахь гIалаташ лоху	2	Дешнийн галморзахаллаш нисйар	Предложенийн а, аларийн а структурехь гIалаташ лоху, нисдаран шайн кепаш йалайо (Iамийнчун гурашкахь)
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 5. Текстах кхетаран тIегIанан мах хадабо				
5.1	Текст а кьастайо, шаьш а толлу	3	Шечун неханчуьнца йукьаьметтиг.	Текстехула хаттаршна шайн жьопаш дусту далийнчу масалан жьопашца, цуьнца цхьаьна шайн даьржина жьопаш дусту йалийнчу кепашца а. ДIасатаIарш билгалдоху, церан бахьанаш билгалдо (цхьаьна дийцаре дар дIадахарехь). ТIедиллар кхочушдан оьшуш болу хаам чохь болчу текстан фрагментана тIетийжа.
5.2	Текст йоьшу, шайн	3	Ойланаш йустар.	Талламан болх дIахьо, толлу.

	хаттарш талла Йема			Шайн жобпашна а, хаттаршна стандартни жобпашна а йукъахь долу цхьаьнацадар шаьш билгалдоккху.
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 6. Йешаро дешарехь а, хIорацийнан дахарехь а гIо до				
6.1	Текст – вайн гIоьнча! Хало цхьаьна лувсту.	2	Хетарг довзийтар а, дийцаре дар а. Хьехар а, хаамаш а лахар. Истореш кхоллар а, ловзор а.	Тобанашкахь бийцаре бо, шайна чохь йеша хаар бахьанехь турпалхошна халонех чекхбовла абтто хилар гойтучу текстийн чулцамаш. Текстехь болчу хаамах пайда а оьцуш, халачу хьолах хьалхабовла некъ карабо. Iаморан декхарца богIуш болу хаамаш схьаэцархьама, тIетоьхна справочни литературех пайдаоьцу
6.2	Йешнарг йовзуйту!	2	Критически ойла йар а, шаьш гIуллакх дар а кхиор.	Киншкин чулацамехь лела хаьа чулацамах, билгалдарех, дешхьалхенах а, догIанах а пайда а оьцуш. ЛадоьгIна а, йешна а йолу тесташ йийцаре йеш дакъалоцу, къамелан этикетан бакьонаш а ларйеш. Йешначу кигшкxх лаьцна доцца барта дийцар йаздо.
Модулехула дерриге а		4		
ТIаьхьало		2		
ПРОГРАММЕХУЛА САХЬТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ		34		

3 КЛАСС

№ п/п	Дешаран предметан дакъойн а, теманийн а цIерш	Сахьтийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гIуллакхан характеристика
Модуль 1. "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"				
1.1	Мотт таллархой: керлачу дешнийн дошам	2	Кхетор оьшуш долу дешнаш а, аларш а билгалдар. Дош тидаран дошамашца а, справочникашца а болх. Кхетораш дIайаздар а, масалш а	«Тхуна хьалха девзаш ца хилла дешнаш» дошам кхолларан кепех пайдаоьцу: шайн маьIна кхетон дезаш долу дешнаш билгалдоху; дош тидаран дошамехь дошаман статья йоьшу, цуьнан чулацаман а, структурин а башхаллаш толлу; киншкин агIонехь дешан лексически маьIна дIайаздо; и дош лелочу предложенийн масалш лоху. Индивидуальни болх: дошам кхоллархьама 3-4 дош схьахоржу, схьахаьржина материал кечйо.
1.2	Суьрташ долу книга	3	Хаамийн визуализаци.	Текстехь меттиг (пейзаж)

	кхоллар.		Текст а, визуальни васт а дустар. Киншки тӑхь интерактивни элементаш кхоллар Начало формы	йуьйцу кийсак лоху, цунна иллюстрацеш лоху йа текстехь меттиг йовзийтаран фрагменташна шаьш иллюстрацеш кечйо. Текстехь интерьер йуьйцу фрагмент лоху, цунна иллюстрацеш лоху йа текстехь интерьер йовзийтаран фрагменташна шаьш иллюстрацеш кечйо. Текстехь турпалхочун протрет лоху. Дешнийн а, визуальни а портреташна йуккъехь цхьаьнацарш лоху (йалийнчу иллюстрацех пайда а оьцуш). Текстехула хаттарш а, царна жопаш а долуш киншкин агӀо кхуллу. Текстан фрагментаца хаттарна жоп тӑчӀагӀдо.
1.3	Текстехь бакъдерг билгалдар: «ХӀаь йа хӀан-хӀа?» ловзар	1	Кхиош долчу ловзаран кепехь тӑдахкарш	«ХӀаь йа хӀан-хӀа» ловзарехь дакъалоцу, текстехь белла хамаш цигахь буй а бац билгалдо.
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 2. Анализ а йеш, текст йухаметтахӀоттайо				
2.1	Йоьшу, жамӀаш до		Факташна йуккъера зӑнаш йухаметтахӀиттор. Масех фрагментан буха тӑхь жамӀаш дар. Критически ойлайар кхиор. Тӑе ца тоьу хаамаш йухаметтахӀиттор.	Текстехь йалийнчу 2-3 факта йуккъера зӑе билгалио. Текстехь йалийнчу шина фактан буха тӑхь цхьалххе жамӀаш кечдо (дешначун/хезначун буха тӑхь)
Модулехула дерриге а		2		
Моуль 3. Цхьанатуху, анализ йо, вовшахтуху				
3.1	Хиламийн тӑаьхьа-хьалхалла билгалио, текстан план хӀоттайо	2	Хиламийн тӑаьхьа-хьалхалла билгалиар а, текстан структурировани а. Барта а, йозанан а хаамаш кхоллар	Йешначу текстехь хиламийн тӑаьхьа-хьалхалла билгалиоккху. Текстан маьӀнин дакъош схьаьстадо. Планан хӀора маьӀнин декъана анализ йо. Йешначу йа хезначу текстан цхьана маьӀнин декъан чулацам йозанехь бовзуйту. Йешначу йа хезначу исбаьхьаллин а/йа хаамийн а текстан масех маьӀнин декъан чулацам барта йа йозанан аларш хӀитторехь бовзуйту.
3.2	ХӀун стенца доьзна ду: дийцарехь зӑнаш лоху вай!	3	Бахьанийн-тӑаьхьалонийн зӑнаш билгалар. Персонажийн леларийн, ойланийн, синхаамийн анализ. Хьелаш дустаран критереш кхоллар	Исбаьхьаллин текстехь болчу хиламашна а, эпизодашна а йуккъера зӑе билгалио. Текстехь ца хьахийначу хиламийн бахьана билгалдархьама, текстан тайп-тайпанчу дакъошкарчу факташна йуккъера зӑе билгалиоккху. Тестан персонажийн леларшна,

				ойланашна, синхаамашна йуккъера зӀе билгалйо. Текстехъ буыйцучу хиламаш вовшашца бустаран бух шаьш хоржу. Текстан персонажаш а, церан леларш а дустарна бух шаьш хоржу (масала, терадарехула а, къастамехула а). Хаамийн текстехъ болчу тайп-тайпанчу хиламашна йуккъера зӀе билгалйоккху: бахъанаш а, тӀаьхьалонаш а билгалйо.
Модулехула дерриге а		5		
Модуль 4. Текст тойо: чулацамна а, хӀотӀана а тӀехъ болх бо				
4.1	Дешнашца ловзу: синкӀоме дустарш, хаза довзийтар а, хӀуманех Ӏаламатечу кепехъ туыйранийн турпалхой хилар лоху	1	Исбаьхьаллин гӀирсаш билгалбар а, церан анализ а	Текстехъ исбаьхьаллин вастьӀотторан гӀирсаш лоху (дустар, эпитет, олицетворени).
4.2	Текстехъ гӀалаташ лоху	3	Ойланаш йовзийтарехъ гӀалаташ карор а, нисдар а. Редактировани йаран а, шаьш талларан а корматаллаш кхиор	Идея гайтарх хьакхалуш текстехъ гӀалат далийна меттиг билгалйо (семантически, логически, фактологически, лингвистически а, и этически а). Шайн дешнашца гӀалатан маьӀна дуьйцу (шайн долчу хаарийн гурашкахъ). Текст нисйаран кепаш хоржу. Текстехъ лоху текстан лингвистически структурехъ хьакхалуш долу гӀалат далийтина меттиг (молт, грамматика, орфографи, пунктуаци). Шайн дешнашца гӀалатан маьӀна дуьйцу (Ӏамийнчун гурашкахъ). Текст нисйаран кепаш хоржу.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 5. Хаамийн критически маххадор а, текстах кхетар Ӏема				
5.1	Тайп-тайпанчу текстийн хаамаш йух- йуххехӀиттабо	3	Хетарг а, хьежамаш а бустар. Тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш вовшашца бустар	ЦӀхана текстехъ гайтина шина кепара хетарг вовшашца дусту. Къаьстинчу тексташкахъ гайтина ши хьежам вовшашца бусту. Справочникан текстан а, некъан йозанийн а хаамийн фрагменташ вовшашца йусту.
5.2	Хаамаш бакъхилар талларан некъах пайдаоьцу	2	Хаамаш бакъ хилар таллар. Справочни литературех пайдаэцар	Текстан хаамаш бакъхилар толлу дошаман статьях, энциклопедех, Ӏаматех пайда а оьцуш. Исбаьхьаллинтекстантурпалхо чундешнашбилгалдахархьама оьшучусправочнилитературех пайдаоьцу.
Модулехула дерриге а		5		

Модуль 6. Текстах кхетаран тегІанан мах хадабо				
6.1	Текстана тІедиллар кхочушдо. Шаьш шайн талла Іема	3	Тестахкхетаранмаххадор	Текстехула хаттаршна шайн жобпаш дусту далийнчу масалан жобпашца, цуьнца цхьаьна шайн даьржина жобпаш дусту йалийнчу кепашца а.Даьржинчу жобпийн мах хадоран критерех пайдаоьцу. ДІасатаІарш билгалдоху, церан бахьанаш билгалдо (тобанехь дийцаре дар дІадахарехь). ТІедиллар кхочудан оьшуш болу хаам чохь болчу текстан фрагментана тІетийжа.
6.2	Текстана тІедиллар кхочушдо.Шаьш толлу	3	Цхьаьнацадарийн бахьанийн анализ	Талламан болх дІахьо, толлу. Шайн жобпашна а, хаттаршна стандартни жобпашна а йукьахь долу цхьаьнацадар шаьш билгалдоккху.
Модулехула дерриге а		6	Начало формы	
Модуль 7. Йеша хааро дешарехь а хІорадийнан дахарехь а гІо до				
7.1	Текстан гІоьнца хало листаран агІо лоху	2	Шайна чохь дешархошна хьалхІуьттуш йолу халонаш листа гІо билгал йеша хааро деш долчу сценарийн проекташ хІиттор	Тобанашкахь бийцаре бо, шайна чохь йеша хаар бахьанехь турпалхошна халонех чекхбовла аьтто хилар гойтуху текстийн чулацамаш. Текстехь болчу мехалчу хаамах пайда а оьцуш, халачу хьолах хьалхабовла некъ карабо.
7.2	Йешнарг йийцаре йо	2	Йешаран процессе синкІам кхоллар. Билгалийнчу кепаци догІуш, йешначу литературни говзарх доцца барта а, йозанан а хетарг кечдар	ЛадобгІна а, йешна а йолу тесташ йийцаре йеш дакъалоцу, кьамелан этикетан бакьонаш а ларйеш. Йешначу говзарна билгалийнчу кепаци йоцца барта а, йозанан а рецензеш йазйо.
Модулехула дерриге а		4		
ТІаьхьало		2		
ПРОГРАММЕХУЛА САХЬТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ		34		

4 КЛАСС

№ п/п	Дешаран предметан дакъойн а, теманийн а цІерш	Сахьтийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гІуллакхан характеристика
Модуль 1. Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту				
1.1	Керлачу дешнийн дошам кхоллар	2	"Керлачу дешнийн дошам" йар.Керлачу дешнех пайдаэцаран масалш	«Йоьшучу хенахь Іеминчу керлачу дешнийн дошам» киншка кхолларан кепех пайдаоьцу: дешнаш теманашца доькъу; дош тидаран дошамехь дешан маьІна билгалдо; кнтекстехь а,

				дош тидаран дошамехъ а лешан маъйна дусту; дошамехъ делла дешан лексически маъйна дйаздо; йалийнчу тексташкахъ дешнаш лелоран масалш гулдо; схякъастийна материал кечйо.
1.2	Проект «Таблица хЮттайо»	2	Тестан буха тлехъ таблицаш кхоллар.Илманан-гIарайевллачу тексташца болх	Йешначу Илманан-гIарайабллачу материалан буха тлехъ таблицаш хIиттайо: текстехъ Илманан хаамаш карабо; хаамна структурировани йаран бух буьйцу; хаамна структурировани йо; таблица кечйо (Iамийнчун гурашкахъ а, хенан башхаллаш тидаме эцарца а)
1.3	Проект: «Тамашийна хиламаш бастар» киншка кхуллу	3	Проект «Тамашийна хиламаш бастар»: текстан синкIомечу кийсакашкахъ тамашийнчу хIуманийн къайленаш карайо	Хиламах кхетор долчу текстан фрагментехъ хаамаш лоху. Киншкин агIо исбаъхьаллин кепехъ кечйо. Кечийнчу агIонан презентаци кечйо. «Тамашийна хиламаш бастар» -йукъарчу проектан жамI – йукъара киншка кечйарехъ дакъалоцу.
Модулехула дерриге а		7		
Модуль 2. Анализ а йеш, текс йухаметтахIоттайо				
2.1	Йоьшу, жамIаш до (Йеша а йоьшуш, жамIаш до)	1	Текстан хаамех аргументацехъ пайдаэцар. Факташна а, хиламашна а йуккъера зIенаш билгалйахар	Цхьалхе жамIаш кечдо. Текстехъ долчу цхьана чIагIдарх кхеторхьама, текстан билггалчу декъера хаамех пайдаоьцу.
Модулехула дерриге а		1		
Модуль 3. Цхьаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху				
3.1	Йешар а, довзаран дийцарехъ факташна йукъахъ йолчу уйрах (зIенех) кхетар а.	2	Бахъанийн-тIаьхьалонийн зIенех а, хиламийн тIаьхьа-хьалхаллех а кхетар	Илманан-гIарайабллачу текстехъ йалийнчу факташна йукъахъ йолу зIе билгалйо. Текстан тайп-тайпанчу дакъош йукъара хаамаш чIагIдаран тоьшалла далорхьама цхьаьнатуху.
3.2	Йоьшу, исбаъхьаллин текстехъ хиламаш вовшашца муха боьзна бу къастадо	2	Хаамийн анализ а, цхьаьнатохар а.Барта а, йозанан а аларш кхоллар	Исбаъхьаллин текстан авторо бовзийтинчу хиламашна йуккъера вовшашца зIе билгалйоккху. Билгалйинчу темина барта а, йозанан а аларш хIиттадо, исбаъхьаллин текстан чулцамах пайда а оьцуш (7 предложенел кIеззиг а йоцуш)
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 4. Текст тойо: чулацамна а, хIотIана а тлехъ болх бо				
4.1	Дийцарехъ хаза алараш лоху: дустарш, къегина довзийтар, къайладаьхьна васташ	2	Исбаъхьаллин суртхIотторан гIирсаш лахар а, церан анализ а. СуртхIотторан гIирсех	Текстехъ исбаъхьаллин гайтаран гIирсаш билгалбоху (дустар, эпитет, метафора, олицетворени). Текстехъ

			кхетар	суртхIоттаран-гайттаран меттиг а йовзуйтуш (Iамийнчу материалан гурашкахь, дешархойн хIума дIалацаран хенан башхалллаш тидаме а оьцуш)
4.2	Текстехь гIалаташ лоху	2	Текстехь гIалаташ карор а, нисдар а	Текстехь чулацамца а/йа кIамелан карчамца а гIалаташ дина меттигаш билгалйо. Шайн дешнашца гIалатан маьIна дуьйцу (Iамийнчун гурашкахь). Текст нисйаран кепаш хоржу.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 5. Текстехь болчу хааман критически маххадо Iема				
5.1	Тайп-тайпана бакъдерш стенца тера ду а, стенца кIаьсташ ду а хIовсу	3	Тайп-тайпанчу хIостанашкара хаамаш вовшаца бустар. ЦхIаьнацадараш билгалдар	Iеллачу критерешца цхIана йа масех текстера хаамаш вовшашца бусту. Вовшаш кIаьсташ хаамаш болчу текстан фрагменташ лоху. Вовшаш кIаьсташ хаамаш болчу шина текстан фрагменташ лоху.
5.2	Текстехь хаамийн бIостаналла лоху	3	Бакъхиларан мах хадоран критереш кхоллар. Критически ойлайар кхиор	Вовшашна бIостане болу хаамаш чохь болчу текстан фрагменташ лоху. Вовшашна бIостане болу хаамаш чохь болчу шина текстан фрагменташ лоху. Луш болчу текстан хаамашкахь бакъдерг хиларан мах хадоран схIакховдийнчу критерех пайдаоьцу
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 6. Текстах хаамийн критически маххадабо				
6.1	Текстана тIедиллар кхочушдо. Шаьш шайн талла Iема	3	Шайн жопаш нийсачу жопашца дустар. Маххадоран критереш лелор	Текстехула хаттаршна шайн жопаш дусту далийнчу масалан жопашца, цуьнца цхIаьна шайн даьржина жопаш дусту йалийнчу кепашца а. Даьржинчу жопийн мах хадоран критерех пайдаоьцу. ЦхIаьнацадараш билгалдоху, цхIаьнацадарийн бахьанаш билгалдо (цхIаьна йийцаре йар дIадахарехь). ТIедиллар кхочудан оьшуш болу хаам чохь болчу текстан фрагментана тIетийжа.
6.2	Текстана тIедиллар кхочушдо. Шаьш толлу	3	ЦхIаьнацадарийн бахьанийн анализ	Талламан болх дIахьо, толлу. Шайн жопашна а, хаттаршна стандартни жопашна а йукьахь долу цхIаьнацадар шаьш билгалдоккху.
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 7. Йеша хааро дешарехь а хIорадийнан дахарехь а гIо до				
7.1	Пуллакхан маьIнех	2	Йешаре синкIам кхоллар а,	Тобанашкахь бийцаре бо,

	кхета, текстехъ жоп карош		догдайтар а. Те ца тоу хаамаш билгалбахар.Йешаран практически мехалла гайтар	шайна чохъ йеша хаар бахъанехъ турпалхошна халонех чекхбовла абтто хилар гойтучу текстийн чулцамаш. Текстехъ болчу хаамах пайда а оцуш, халачу хьолах хьалхабовла некъ карабо. Практически декхар кхочушдан текстехъ хIун те ца тоу билгалдо.
7.2	Йешнарг йийцаре йо	2	Къамелан этикет а ларйеш, йешнарг йийцаре йар. Йешначу киншкех шуьйра дийцар кечдар. Дукхайеза говзарш цхьаьна йийцаре йар	ЛадобгIна а, йешна а йолу тексташ йийцаре йеш дакъалоцу, къамелан этикетан бакъонаш а ларйеш. Шайн йешаран гуо нийсархошца бийцаре бо. Йешначух лаьцна шуьйра барта а, йозанан а хетарг кечдо.
МОДУЛЕХУЛА ДЕРРИГЕ А		4		
Таьхьало		2		
ПРОГРАММЕХУЛА САХЪТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ		34		